

Mødereferat

2. møde i den lokale projektgruppe for naturnationalpark (NNP) Draved Skov og Kongens Mose

Naturstyrelsen
J.nr. 22/17128-26
Ref. Martin Brink/Anders
Rahbek
17-08-2022

Deltagere:

Werner Straadt, Friluftsrådet
Bjarne Nikolejsen, Dansk Ride Forbund
Bent Pedersen, Dansk Ornitologisk Forening
Jørn Andersen, Dansk Orienterings Forbund
Janne Bonde, DGI
Søren Andersen, DDS og Løgumkloster Lokalråd
Trine Bjørn Nothlev, BUPL
Poul Erik Kjær, Tønder Kommune
Gunvor Vibe, veterinær
Wilhelm Fabricius, Danmarks Vilde Natur
Günter Lorenzen, nabo
Peter Friis Møller, GEUS

Afbud:

Kresten Skrumsager, Foreningen By og Land
Jørgen Stærmose, Dansk Islandshesteforening
Niels Erik Physant, Danmarks Idrætsforbund
Kim Aabling, Danmarks Jægerforbund
Klaus Bjørn Jacobsen, Danmarks Naturfredningsforening
Michael Holst, Tønder Kommune
Harro Marquardsen, nabo
Klaus Nissen, nabo

Naturstyrelsen:

Bent Rasmussen, skovrider, Naturstyrelsen Vadehavet
Martin Brink, specialkonsulent, Naturstyrelsen Vadehavet
Anders Rahbek, skovfoged, Naturstyrelsen Vadehavet

Dagsorden, som udsendt før mødet:

1. Velkomst ved Naturstyrelsen. (10min)

Efter seneste møde er der på baggrund af input fra den lokale projektgruppe, de nationale grupper og tilvejebringelse af vidensgrundlag i forskningsrapporter mm, udarbejdet forslag til tiltag i den kommende naturnationalpark. Det bliver omdrejningspunktet for dette møde.

2. Naturstyrelsen præsenterer grundlaget for tiltag for naturen i den kommende naturnationalpark. (60min)

- a. **Græsningstryk.** Det forklares, hvordan der er arbejdet med potentialet for græssende dyr.
- b. **Hvilke dyr, nogle fordele og ulemper.** Der er set specifikt på kreaturer heste og vandbøfler (ud over det kronvildt som allerede findes). Det foreløbige arbejde præsenteres.
- c. **Andre naturtiltag i området.** Der gives en status over arbejdet med hydrologi omkring Mosekærgården og rydning af invasive arter.

3. Hegnslinje (40min)

Lov om naturnationalparker (2020/1 LFS 229) skriver i § 61a stk. 4, at Miljøministeren kan give tilladelse til helt eller delvist at hegne en naturnationalpark. I Lovbemærkninger vedr. hegning af naturnationalparker fremgår under punkt 2.2.2., at "Det er hensigten, at der i naturnationalparkerne skal kunne udsættes store planteædere. Den enkelte naturnationalpark vil som udgangspunkt skulle hegnes med et ydre hegn, der skal holde de udsatte planteædere inden for området, således at naturnationalparken græsses som et samlet område. Derved indgår dyrene i det samlede økosystem, hvor de udfører en vigtig økosystemfunktion igennem deres græsning, spredning af frø og efterladenskaber, samt de forstyrrelser, de skaber.

4. Pause, lille tur i nærområdet, hvor vi kigger på tiltag for friluftslivet (20min)

5. Naturstyrelsen præsenterer konkrete forslag til tiltag for friluftslivet i den kommende naturnationalpark. (30min)

- a. **Planlagte stier,** vedhæftet er et kort med planlagte stier, en gul rute på 2km, en rød rute på 4km og en blå rute på 13km. De to korte ruter skal kunne gås uden gummistøvler på, men med vandresko/-støvler.
- b. **Planlagte faciliteter,** vedhæftet er referencebilleder af dels porten til naturnationalparken og shelterpladsen.
- c. **Formidling** Der arbejdes med formidlingstiltag primært to steder, ved porten til naturnationalparken og ved parkeringspladsen ved Dravedvej, derudover vil der formidling i mindre omfang ved fugletårne og shelterpladsen.

6. Proces frem mod en projektbeskrivelse/forvaltningsplan (15min)

Næste skridt vil være færdiggørelse af projektbeskrivelsen, som forventes at komme i høring hos den lokale projektgruppe og de nationale projektgrupper i november eller december i år.

Referat

Mødet fulgte den udsendte dagsorden. Naturstyrelsen viste en power point præsentation, som er vedhæftet dette referat som bilag.

Punkt 1. Velkomst. Naturstyrelsen (NST) bød velkommen. Hver mødedeltage præsenterede sig med navn og organisation

Punkt 2 Natur.

Martin Brink gennemgik fødegrundlaget for græssende dyr i Draved Skov og Kongens Mose. Udgangspunktet var et kort med opdeling af området i 7 delområder, som hver for sig er vurderet i forhold til fødetilgængelighed, værdi og bærekapacitet. Det største fødegrundlag findes i den lysåbne natur med undtagelse af selve højmosen. Alt i alt vurderes der at være fødegrundlag for 45-50 storkreaturer (SK) i naturnationalparken. Kronvildtet vurderes at udgøre 10 SK, hvilket betyder at naturnationalparken kan give føde til yderligere 35-40 SK ved helårsgræsning. I en opstartsperiode vil man måske starte med at udsætte 2/3 af det vurderede antal SK, svarende til 25 voksne dyr.

Gruppen havde en diskussion om den eventuelle negative påvirkning af højmosen ved græsning. Martin Brink fremlagde, at de våde dele af mosen ikke vil indeholde føde til heste og kreaturer, ligesom de meget vandlidende arealer ikke vil være attraktive for dyrene at gå ud i, hvorimod f.eks. vandbøfler vil holde meget til i mosen pga. deres forkærlighed for våde arealer og vådbundsplanter, og dermed potentielt påvirke højmosen negativt. Græsning i skoven blev også drøftet, da der var rejst tvivl om skoven behøver græsning på seneste møde. Martin Brink redegjorde for beregningen af bæreevnen i skoven, og det lave antal dyr, som vurderes at kunne gå her. Nogle påpegede kronvildtets store effekt, og denne blev anerkendt. Peter Friis Møller (GEUS) kom med et indlæg om sin vurdering af græsning i skoven på baggrund af årtiers forskning i Draved skov. Peter Friis Møllers konklusion er, at flere store græssere ikke bidrager med nogen væsentlig positiv effekt af græsning i skoven. Det er vandet, som skaber dynamikken, kombineret med skovens historie og struktur.

Fordele og ulemper ved forskellige græssende dyr blev fremlagt som vist i skemaet herunder:

Dyreart	Fordele	Ulemper
Kvæg	<ul style="list-style-type: none">*Egnet på både på tør og våd bund.*Foretrækker neutralt smagende græsser frem for urter. Kan derfor give artsrig flora.*Æder en del grov plantevækst.*Lort et attraktivt levested for en del arter.*Normalt rolige og omgængelige dyr.*Hårdføre racer findes.	<ul style="list-style-type: none">*Vedplanter græsses kun i begrænset mængde.*Indvoldsparasitter kan være et problem på vådbundsarealer.*Køer med kalv er et opmærksomhedspunkt ved færdsel med hund.*Æder kun få vedplanter.
Hest	<ul style="list-style-type: none">*Egnet på de fleste naturtyper. Er mere selektive end kvæg, foretrækker græsser, vælger nogle urter og vrager mange andre. Kan give artsrig flora.*Foretrækker tørre arealer. Trådpåvirkning.*Vedligeholder foretrukne lysåbne græsningsarealer med lav, frisk plantevækst. Giver mosaik af helt kortgræssede og højere vegetation.*Kan omsætte en mere grov plantevækst end kvæg og får, og klarer sig ved at øge foder-optaget. Kan afbarke træer.*Hårdføre racer findes.	<ul style="list-style-type: none">*Indvoldsparasitter kan være et problem på vådbundsarealer.*Er relativ følsomme overfor giftige planter og mere udsat for forgiftning end drøvtyggerne. Der er en del engbrandbæger i Tyvekrogsmosen.*Der er et opmærksomhedspunkt ved ridende publikum.*Trådpåvirkning kan være negativ i mosenatur, hvis dyrene går derud.
Vandbøffel	<ul style="list-style-type: none">*Egnet på vådbundsarealer, hvor deres oprodning kan reducere dominerende plantearter.*Der foreligger meget lidt viden om deres naturpleje effekt, men der er nu første erfaringer i DK. Mere i Tyskland.	<ul style="list-style-type: none">*Vil sandsynligvis ud på højmosen, hvilket er problematisk.*Skal håndteres som et husdyr.*Er (muligvis) ikke så klimatolerante.

Ovenstående dyr er valgt ud fra præmissen om at fokus er på store græssere, at der skal anvendes et lavt hegn i nationalpark Draved Skov og Kongens Mose, og ud fra drøftelsen på første møde i den lokale projektgruppe.

Gruppen havde en diskussion om valg af dyr, hvor meget taler for en samgræsning med kreaturer og heste, vandbøfler vil sandsynligvis have en negativ effekt på højmosen, fordi de må antages at ville opsøge de våde arealer. Det blev foreslået, at Naturstyrelsen kigger nærmere på Dülmener Pferd, som kunne være en relevant og hårdfør hesterace på lavbundsarealer. Der er erfaringer fra Holland, og et sted på Vestfyn. Dog var der enighed om at både exmoor og konik heste tillige kunne være gode valg. Stude vil alt andet lige være mere omgængelige end reproducerede dyr. Naturstyrelsen foreslog, at der arbejdes videre med en flok heste, som er reproducerende og en mindre flok stude. Men der tages forbehold for at dette langt fra er besluttet, og andre også har en holdning til dette. Men det kan være udgangspunktet for det videre arbejde.

Der var en drøftelse af dyrevelfærd i forbindelse med forskellige dyr. Særligt udfordringer med mitter, fluer og indvoldsorm blev drøftet. Flere i projektgruppen havde konkrete praktiske input til opmærksomhedspunkter, det gælder bl.a. at heste muligvis er de mest modstandsdygtige overfor fluer mm, bare de kan søge skygge og tørre arealer. De vurderes også mere modstandsdygtige overfor lungeorm. Kreaturer kan være mere modtagelige for både lungeorm og leverikter, når de ikke behandles. Det blev dog påpeget, at når dyretætheden bliver så lav, som fremlagt (fx udsætning af 25 dyr på 560 ha), så vil sandsynligheden for sygdom falde, fordi dyrene ikke går tæt og de kan søge til arealer, hvor de er mindre udsatte. Der var derudover en drøftelse af engbrandbæger, som har haft en opformering i området på nogle af de lysåbne arealer, som er tidligere landbrugsarealer og lign. Der var enighed om udfordringen, men der kunne ikke konkluderes på en løsning.

Martin Brink opsummerede, at fokus fortsat er, at de store græssende dyr fouragere der hvor de kan gøre den største forskel. Det vurderes fortsat at være på de lysåbne arealer og i overgangszonen ind mod skoven og i kanten af mosen. Det blev i den forbindelse påpeget, at der vil blive lavet et overvågningsprogram for naturnationalparken, så man kan følge udviklingen.

Projektgruppen havde på sidste møde spurgt til no-fence løsningen, hvor dyr holdes inde med et stødgivende gps-halsbånd, dvs. uden hegn. Der kører i øjeblikket et forsøg på Fanø med kreaturer, og da lovgivningen ikke tillader at holde store græssere uden hegn, er no-fence løsningen ikke en mulighed på nuværende tidspunkt. Om lovgivningen på et senere tidspunkt ændres på baggrund af resultater fra dette forsøg eller andre er for tidligt at sige noget om, ligesom det er værd at bemærke at forsøgene kun gælder kreaturer, og ikke fx heste eller andre store dyr.

Der vil blive arbejdet med at fjerne invasive arter i området, hovedsageligt sitkagranen vil blive bekæmpet. Udgangspunktet er at bekæmpelsen sker manuelt evt. ved ringning af frøtræer og nedskæring af sitkaopvækst. Peter Friis Møller bidrager med konkrete markeringer på kort og forekomster. I Gråbjerg mose er der opvækst af hovedsageligt rødgran, som bevares bl.a. af hensyn til kronvildtet.

Mulige tiltag for at genoprette naturlig hydrologi blev drøftet. I Draved Skov er der gjort meget for at genoprette den naturlige hydrologi før udlæg til urørt skov i år 2000, og en væsentlig del af skoven er derfor vandlidende en stor del af året, men i den sydligste del af skoven har Mosekærgrøften fortsat en afvandede effekt. Der er lavet en teknisk hydrologisk analyse af de tekniske muligheder for at mindske denne effekt, tiltagene kan være opstemning uden påvirkning af vej og private arealer samt lukning af tilløb, omlægning af grøften, så den løber syd for skoven eller lukning af grøften med oversvømmelse af landbrugsarealer sydvest for skoven. Der er alene tale om en analyse af de tekniske muligheder, og ikke hvad der skal arbejdes videre med. Da kommunen er vandløbsmyndighed på Mosekærgrøften vil eventuelle tiltag skulle godkendes hos kommunen. Scenarier, som involverer private arealer vil i sagens natur kun kunne gennemføres, hvis der kan laves en aftale med private lodsejere. Det er ikke besluttet, hvad der skal arbejdes videre med i dette projekt, men lukning af tilløb til grøften kan som minimum gennemføres. Dette blev bakket op af flere medlemmer af projektgruppen. Peter Friis Møller gav i den forbindelse et historisk oprids af Mosekærgrøften og de afvandingmæssige forhold han har noteret sig. Der kan udover Mosekærgrøften være andre meget konkret tiltag, som kan forbedre hydrologien lokalt i skoven.

Punkt 3. Hegnslinje. Bent Rasmussen forklarede udgangspunktet for den politiske aftale om naturnationalparker (NNP), og medfølgende lov, hvor der af lovbemærkninger fremgår at naturnationalparken som udgangspunkt skal hegnes i sin helhed for at fremme målsætningen om en mere vild og dynamisk natur med store græssere. Med udgangspunkt i oversigtskort, med de offentlige kommunale veje fremhævet, blev særligt forholdene omkring veje drøftet. Der var ikke bemærkninger til andre forhold vedrørende hegnet. Dog var der fortsat flere som tilkendegav i løbet af mødet, at nogle områder kunne hegnes fra, fx en del af skoven eller højmosen. Andre argumenterede mod dette.

De to grusveje, Galgebakkevej og Teltkrovej, blev først drøftet, og her var der enighed om, at der ikke er problemer forbundet med at etablere færister i de to veje. Dernæst drøftede gruppen muligheden for, at Tinggårdsvej forsøges friholdt for anlæg/færist, ved at arealet på ca. 11 ha ved Dravedhus ikke inkluderes i hegningen, men i stedet bruges som en port ind til hele området. Det blev kommenteret, at der også kan være mulighed for at bruge arealet som indslusningsareal for nye dyr i NNP.

Anlæg på Dravedvej blev drøftet. Drøftelsen blev indledt med at Bent Rasmussen anerkendte tidligere forbehold for færister i Dravedvej fra kommunen og naboer, men at denne drøftelse skulle angive løsninger, såfremt naturnationalparken skal hegnes i sin helhed. En nabo ønskede en klog placering af færister mod nord omkring Teltkrovej, således at de to beboelsesejendomme på Teltkrovej blev mindst muligt generet. Derudover at ejendomme lige syd for skoven var bekymret for færister tæt på, herunder støj.

Bent Rasmussen replicerede på dette, at det er et godt forslag at hegne de to ejendomme på Teltkrovej ude i sin helhed, så de kun skal have en enkelt færister vest for deres ejendomme. Dernæst at det vil være muligt at indsnævre åbningen gennem skoven, så generne fra hastighedsnedsættelse og støj bliver mindre. Det blev nævnt at det kunne være ned til 100-200 meter, dog således at dyrenes behov for at krydse mellem øst og vest blev fuldt tilgodeset.

Det blev påpeget fra flere, at der køres for stærkt på Dravedvej, og at færister og naturnationalpark kan være en kærkommen lejlighed til at nedsætte hastigheden. En nabo påpegede at dette burde kombineres med en cykelsti langs med Dravedvej. Kommunen kommenterede, at der arbejdes på første del af en cykelsti, startende ved Løgumkloster. Økonomien rækker kun et stykke, og så må man udbygge i kommende år, så den på sigt dækker hele Dravedvej. Derudover påpegede kommunen, at man ikke kan leve med færister på Dravedvej. Der blev spurgt til en begrundelse herfor, men kommunen kunne ikke på mødet uddybe begrundelsen. Det blev tilføjet, at færister i Teltkrovej og Galgebakkevej må være tilstrækkeligt, og at man fortsat mener at den østlige del af skoven ikke behøver græsning eller kan græsses inden for sit eget hegn. Nogle tilføjede at dette jo flugtede med fremlagte argumenter om at græsning i selve skoven ikke kan antages at have en positiv effekt (Peter Friis Møller).

Bent Rasmussen beskrev forløbet omkring udarbejdelse af trafiksikkerhedsanalyse, som skal danne grundlag for en eventuel ansøgning til kommunen om anlæg af færister i Dravedvej. At det vil give det faglige grundlag for en drøftelse. Ved spørgsmål om hvornår den kommer var svaret, at det ikke vides med sikkerhed, men at den er forsinket, og ikke kommer før efter der foreligger udkast til projektbeskrivelse/forvaltningsplan. Kommunen mener den skal foreligge før der træffes endelige beslutninger i hegn i NNP.

Nogle påpegede, at de ikke var enige i kommunens modstand mod færister i Dravedvej, og der blev argumenteret for at det er et lille offer at bringe for at få mere vild natur i området, og som koncept for hele landet, herunder med tanke på et langt tidsperspektiv og ikke kun nu og her. En nabo mente, at der altid er hovedvej 25 som alternativ for personer i Løgumkloster, som vil til Tønder. Der blev bragt et indlæg om muligheden for støjreducerende tiltag ved anlæg af færister, fx gummimåtter på rør.

Kommunen konkluderede, at de kommunale veje ikke er statens, og det er kommunen som bestemmer over disse. Bent Rasmussen samlede op og sagde, at der forventeligt vil komme en proces omkring de kommunale veje, hvor Naturstyrelsen vil søge kommunen om anlæg af færister, og at staten så må tage bestik af kommunens afgørelse som vejmyndighed.

Punkt nr. 5. Friluftsliv

Stier

Ud fra kort med indtegnede stier fremlagde Anders Rahbek forslaget fra Naturstyrelsen Vadehavet til stier i området. Der lægges op til to korte stier i skoven (2 og 4 km) med start og slut ved p-pladsen i skoven. De skal kunne gennemføres i almindeligt fodtøj. Derudover en lang rute på 13 km, som på lange stræk følger perimeteren for nationalparken, og hvor terrænet er meget varieret og der kan være vådt undervejs. Denne rute må afkortes til 9 km i fuglenes yngletid, hvor man ikke må vandre henover mosen. Det blev tilføjet, at der er lagt en faunalomme på omkring 73 ha i den østlige og sydøstlige del af skoven, hvor kronvildtet har sin hovedopholdsplads i dagtimerne. Der var opbakning fra gruppen til stiforløb og muligheder, samt balancen mellem naturhensyn og friluftsliv. Det blev kommenteret fra en nabo, at nogle nu åbne skovspor i den østlige del af skoven fortsat burde holdes åbne uden at det skulle indgå i et stiforløb, og at der skulle være en forbindelse mellem stien i den vestlige del af skoven og Teltkrovej. Det blev foreslået, at der bliver nogle endnu kortere stier fra ankomststed/p-plads i skoven, så det kan dække behov for helt korte ture, herunder for folk, der ikke kan gå så langt.

Shelterplads

Forslag til shelterplads på lysåben plads ved Teltkrovej blev drøftet ud fra arkitekttegning og billeder af sheltere. Der var generel opbakning til forslaget, dog med nogle tilføjelser. En række deltagere af projektgruppen påpegede mangel på muldtoilet eller lignende. Det er ikke holdbart og vil ikke fungere at skulle gå 800 meter eller lignende for at komme på toilet ved porten ved Dravedhus. Ellers vil efterladenskaber blive et stort problem. Dernæst blev det af flere foreslået, at der bliver en bålhytte eller lignende, som er overdækket og dermed kan imødekomme behov for ly under længere tids ophold. Enkelte påpegede, om ikke det var bedst for den vilde natur, at samle friluftaktiviteter ved ankomststedet til NNP. Anders Rahbek forklarede begrundelsen for beliggenheden, herunder oplevelsen for brugere af vild natur, beliggenhed på afstand af Dravedvej, og den isolerede beliggenhed af den åbne plads. De fleste deltagere var enige i forslag til beliggenhed, eller havde ikke en holdning til dette. Medlem fra lokalrådet havde erfaring med sheltere ved Klosterhallerne, og kunne genkende problemer med efterladenskaber og brugergrupper, som ikke var naturinteresserede, men mere ude efter et sted til fest og tidsfordriv.

Ankomststed/port til NNP

Ud fra arkitekttegning over den åbne plads vest for Dravedhus og billeder af aflang åben bygning i træ, blev ankomststed drøftet. Anders Rahbek redegjorde for tankerne bag, bl.a. at ankomststedet skal lede besøgende videre ind i nationalparken. Der bliver lavet

en ny sti ind i skoven mod syd, så der er adgang til øvrige stiforløb og kobling til P-plads i skoven. At bygningen skal kunne rumme en skoleklasse, og at der evt kan lukkes helt mod vest, at der i enden af bygningen vil komme en grundig formidling af naturen i NNP med hjælp udefra og fra kommunen omkring formidling målrettet børn. Der skal også formidles ved øvrige faciliteter, men mere afdæmpet. Derudover vil der på ankomststedet være gode P forhold og toiletter. Der var bred opbakning til dette forslag, og enighed om vigtigheden af et sådant ankomststed. Det blev kommenteret, at virtuel formidling er kommet som en ny og spændende mulighed, hvor man på sin telefon kan downloade en app og fx få interessant formidling til en urskovstur eller andre ture. Anders Rahbek kvitterede for en god idé, men bemærkede at der var temmelig dårlig dækning i området.

Fugletårne, Teltkrovej og Tyvekrogsmosen

Anders Rahbek fremlagde forslag om et nyt fugletårn ved Teltkrovej, som er 3 dobbelt størrelse af det nuværende, men med samme højde (fredning sætter grænse på max 3 meter i bundniveau). Derved bliver det muligt at være der en hel skoleklasse, eller både en stor familie med kaffen og ornitologer samtidigt. Der var bred opbakning til dette forslag. Den handicapvenlige platform i Tyvekrogsmosen blev derefter drøftet, og Anders Rahbek lagde op til at gruppen kom med holdninger til placering af dette fugletårn, fordi der var ca. 600 meter grusvej fra den lille p-plads i området og til den nuværende placering. Det er et problem for handicapvenligheden. Derudover er udsigten ind i højmosen blevet dækket af birketræer. Naturstyrelsen vurderer, at det vil være et tilbagevendende problem. Platformen kunne bygges ved p-pladsen i stedet, så der er nem adgang, og så det store lysåbne areal kan overskues, herunder en stor lavvandet sø i nærheden, og hvis der kommer heste tillige hestenes naturlige flokstruktur. Der var flere indlæg, som understøttede en placering ved p-pladsen, og som bekræftede uhensigtsmæssigheder ved nuværende placering.

Kommunen bemærkede afslutningsvist, at man forventer, at de afsatte 5 mio. kr. til friluftsliv bruges. Til det svarede Anders Rahbek, at fokus har været på behovet for faciliteter, og at der ikke er regnet på økonomi endnu.

Punkt nr. 6. Proces i de kommende måneder.

Bent Rasmusen skitserede kort næste fase i projektet, at Naturstyrelsen laver udkast til projektbeskrivelse, og at denne returneres til kommentering i gruppen december eller januar denne vinter. Det blev fremhævet at et valg kan forskyde processen.

Derudover blev det aftalt, at forslag fra Wilhelm Fabricius (Danmarks Vilde Natur) om besøg i Kragelund mose ved Vejen, skal gennemføres. Naturstyrelsen Vadehavet planlægger dette til forventet medio september og gruppens medlemmer melder sig til hvis man ønsker at deltage.

Der blev takket for et godt møde.